

2. Modaliteti učenja kroz rad tijekom studija

Stručna praksa smatra se uobičajenim dijelom strukovnih srednjoškolskih programa, no u manjoj se mjeri dovodi u vezu s visokim obrazovanjem. No, učenje kroz rad u okviru studijskih programa može studentima pružiti dvostruku dobit. S jedne strane, omogućuje im produbljivanje i proširivanje znanja stečenih drugim oblicima nastave uz istodobno testiranje tih znanja u radnom okruženju. S druge strane, to iskustvo priprema studente za svijet rada, omogućujući stjecanje i razvijanje novih kompetencija te povećava njihovu zapošljivost.

Iskustveno učenje u realnom radnom okruženju doprinosi razvoju studentskih kompetencija, a valja spomenuti da studenti tim oblikom učenja ujedno:

- razvijaju profesionalni identitet
- unapređuju profesionalna znanja i vještine
- razvijaju profesionalne kompetencije za postavljanje i rješavanje problema
- uče učinkovitu komunikaciju iz različitih uloga
- uključuju se u timski rad
- razvijaju socijalne odgovornosti uključivanjem u društvene procese (prema Henderson i Trede, 2017).

S ciljem analize stanja u hrvatskom visokom školstvu, Ministarstvo znanosti i obrazovanja prikupilo je prije nekoliko godina (Botrić, 2017) podatke o zastupljenosti i vrstama stručne prakse i praktične nastave u studijskim programima koji se izvode na visokim učilištima u Republici Hrvatskoj. Podatci su prikupljeni u razdoblju od veljače 2015. do listopada 2016. godine te sadržavaju informacije koje su dostavila visoka učilišta o izvođenju stručne prakse na 947 aktivnih studijskih programa.

Pokazalo se da je stručna praksa zastupljena u oko 50 % sveučilišnih studijskih programa i oko 75 % stručnih studija. Prema podatcima, stručna je praksa na sveučilišnim programima (i prema udjelu programa i prema udjelu studenata) najviše zastupljena u području biomedicine i zdravstva (86 %), odnosno biotehničkih znanosti (79 %), umjereno u području društvenih znanosti (49 %), dok je najmanje zastupljena u području humanističkih znanosti (36 %).

S obzirom na to da prethodno nije postojala informacija o načinima provođenja stručne prakse u visokom obrazovanju, jedan je od ciljeva istraživanja bio i utvrditi koji su sve oblici prakse razvijeni u Hrvatskoj. Stručna praksa dijelom

se organizira na samim visokim učilištima, u okviru pokušališta, vježbališta i slično. Drugi oblici stručne prakse organiziraju se izvan visokog učilišta i uključuju vrlo raznolike odgovore visokih učilišta, koji navode: hospitaciju, volontiranje, vježbe, terensku nastavu, sudjelovanje u projektima, istraživanje, rad na simulatoru, rad u medijima, dizajnerskom studiju, tiskari, računalnom prevoditeljskom programu, rad na vatrogasnom poligonu i školskom brodu, kliničku obuku, posjet relevantnim institucijama i događajima te brojne druge.

Različite modalitete učenja kroz rad koji se organiziraju u okviru studijskih programa moguće je kategorizirati u tri glavne skupine:

- a. učenje kroz rad kao dio programa pojedinih predmeta
- b. studentska praksa na vježbalištu u visokoobrazovnoj ustanovi
- c. studentska praksa u realnom okruženju

U nastavku ovoga poglavlja prikazat ćemo svaki od njih, opisati njihova ključna obilježja i navesti primjere takvih modaliteta u programima sveučilišnih studija u Hrvatskoj.

a. Učenje kroz rad kao dio programa pojedinih predmeta

Mnogi obavezni ili izborni predmeti koji već postoje u raznim studijskim programima na određeni način uključuju i iskustveno učenje ili učenje kroz rad kao način učenja, odnosno nastavnu metodu kojom se omogućuje da studenti konstruiraju svoje znanje i razvijaju vještine iz određenoga područja. Ako su koji od ishoda toga predmeta na razini primjene ili čak kreacije, za njihovo ostvarivanje nastavnici planiraju zadatke i okruženje u kojem će studentima omogućiti ostvarivanje tih ishoda kroz praktično iskustvo. Navest ćemo samo neke od brojnih primjera tako organiziranoga učenja kroz rad u studijskim programima.

Praćenje rada (engl. *job shadowing*) oblik je iskustvenog učenja u kojem student/studentica promatra i prati rad osobe zaposlene u struci koju studira na njezinu radnom mjestu. Na taj način može iz prve ruke proučavati svakodnevne poslove i radne zadatke, radno okruženje, metode i načine rada u praksi. Primjer uključivanja ovakva načina iskustvenog učenja u program određenog predmeta jest davanje zadatka da svaki student provede jedan ili dva radna dana sa stručnjakom svoje struke, u realnom okruženju na radnom mjestu, te opaža što sve i na koje načine stručnjak radi tijekom radnoga dana. Engleski

izraz *job shadowing* doslovno znači ‘praćenje nekoga poput sjene’. Ako tko od studenata odluči dva dana provesti u npr. arhitektonskom uredu, pratit će svojega mentora u stopu. Ići će s njim na sastanke s investitorima, ići će na gradilište, sudjelovat će u rješavanju kojega zadatka i slično. Na taj će način uočiti koje sve poslove obavlja arhitekt, koje sve vještine i kompetencije mora imati da bi bio uspješan. Nije dovoljno znati dobro projektirati, mora znati kako prezentirati sebe i svoju ideju, kako pregovarati s klijentima, kako prenijeti svoje zamisli suradnicima, kako pratiti troškove i još mnogo toga. Mogu se na djelu vidjeti primjeri dobre prakse koje poslije možemo upotrijebiti u vlastitom radu, ali može se steći i jasniji uvid u posao za koji se obrazujemo te bolje procijeniti našu motiviranost i spremnost za njega.

Važno je napomenuti da praćenje rada nije isto što i posjet grupe studenata radnoj organizaciji kako bi vidjeli što se sve ondje radi i kroz razgovor sa stručnjakom/stručnjakinjom svoje struke saznali više o njegovu ili njezinu poslu i aktivnostima. Naravno, i takvo je iskustvo studentima dobrodošlo i približava im budućí svijet rada, no pruža mnogo manje prilika za učenje od cjelodnevnoga (ili višednevnoga) individualnoga praćenja rada. Naime, kada nam osoba govori o svojem poslu, najčešće opisuje ključne poslove i izostavlja (ili podrazumijeva) niz rutinskih zadataka i obaveza koji su sastavni dio njezinih radnih dana, a bez kojih slušatelj ne može dobiti cjelovit dojam o tom poslu.

Drugi oblik iskustvenog učenja u okviru predmeta jest vježbanje specifičnih vještina u realnom okruženju. Tipičan primjer toga su kolegiji iz metodike poučavanja u okviru nastavníčkih studija. S obzirom na to da se od studenata očekuje da u okviru toga kolegija steknu i neke stručne vještine, kao što je npr. planiranje i provedba nastavne jedinice iz svoje struke, to se u studiju često ostvaruje na sljedeći način: studenti uče kako se to radi i vježbaju samu provedbu tijekom nastave na fakultetu, a zatim se upućuju u pojedine osnovne ili srednje škole te izvode tu nastavnu jedinicu s učenicima u realnom okruženju, uz opažanje i povratnu informaciju nastavnika mentora.

Još jedan primjer su predmeti u studijskim programima iz društvenih znanosti, u kojima studenti uče metode prikupljanja podataka (npr. anketiranje, intervju, fokusna grupa i sl.). Na nastavi dobivaju jasne upute i smjernice o provođenju određene metode, a zatim imaju zadatak provesti ju s određenim uzorkom osoba iz svoje okoline, koje mogu biti poznate, ali i nepoznate osobe, ovisno o zadanim kriterijima za njihov odabir. Iako nastavnik najčešće nije prisutan toj provedbi, studenti mogu mnogo naučiti iz toga iskustva i reakcijâ

sugovornika o jasnoći i razumljivosti svojih pitanja, sposobnosti da potaknu sugovornike na sudjelovanje, vještini upravljanja procesom i slično.

Takvo stjecanje vrijednoga iskustva i vještina moguće je ostvariti i u predmetima u kojima studenti imaju zadatak osmisliti i provesti radionicu ili edukacijski program s određenom grupom korisnika (djecom u vrtićima, učenicima u školama, nastavnicima, starijim osobama i sl.). Nastavnici mogu različito pristupiti ovom zadatku, ovisno o vremenu koje imaju na raspolaganju i planiranim ishodima kolegija. Studenti mogu dobiti zadatak kreacije takve radionice, u kojoj će teorijske i empirijske spoznaje iz toga predmeta na prikladan način prenijeti određenoj grupi korisnika kojima su te spoznaje relevantne. U tom slučaju njihov zadatak nije samo vježbanje provedbe radionice, nego i njezino osmišljavanje. Manje zahtjevan zadatak je samo provedba već osmišljenih radionica ili edukativnih programa sa skupinom krajnjih korisnika, koji također omogućuje studentima iskustveno učenje, ali na razini primjene, a ne na razini kreacije.

Na ovom mjestu potrebno se posebno osvrnuti na **kolegije organizirane po načelu društveno korisnog učenja**. Društveno korisno učenje (DKU) je nastavna metoda koja studentima omogućuje da primjenjuju znanja i vještine stečene tijekom studija te obogaćuju proces usvajanja znanja radeći u timu na razvoju projekta kojim se rješava neki konkretan društveni problem (Mikelić Preradović, 2009). Riječ je o predmetima koji studentima omogućuju primjenu stručnih znanja i vještina za potrebe društva, odnosno građana. Nastavnici ih organiziraju u suradnji s različitim građanskim udrugama i nevladinim organizacijama.

DKU u sklopu nastavnoga programa omogućuje povezivanje studenata različitih studija. Radeći u timovima, oni razvijaju i provode projekt kojim se rješava neki konkretan društveni problem u određenoj zajednici. U nastavi visokoga obrazovanja DKU je eksperimentalno uvedeno 2006. godine na diplomskom studiju Informacijskih i komunikacijskih znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te se i dalje uspješno održava.

Društveno korisno učenje, za razliku od tradicionalne prakse i terenskog rada te drugih oblika primjene naučenog na studiju, stavlja naglasak na podjednaku korist studenata i organizacija kroz zajedničku suradnju pri ostvarenju različitih ciljeva. Dok je tradicionalna praksa tijekom studija usmjerena na pomoć studentima u utvrđivanju naučenog, društveno korisno učenje stavlja naglasak na recipročan odnos, u kojem društveno koristan rad poboljšava usvajanje znanja kroz stvarno iskustvo učenja, a učenje doprinosi zajednici.

Prema Ćulum i Ledić (2010), tri su ključne komponente ove metode: učenje studenata, zalaganje u zajednici te suradnički odnos studenata i zajednice - iz kojih ove autorice izvode naziv *učenje zalaganjem u zajednici*.

Iako se čini da su društveno korisno učenje i volontiranje vrlo slični, postoji velika razlika između njih. I volontiranje je društveno korisna aktivnost, no ono ne zahtijeva nužno znanje studenta stečeno na akademskom kolegiju. Također, dok društveno korisno učenje organiziraju visokoškolski nastavnici u dogovoru sa studentima, volonterske aktivnosti potiču same društvene organizacije, a projekte na kojima se radi najčešće ne osmišljavaju studenti. Društveno korisno učenje može se dovesti u vezu s onim volonterskim aktivnostima koje su osmišljene s ciljem promicanja usvajanja vještina tijekom kolegija ili programa, ali se ne odnosi na volontiranje studenta u projektu ako ne postoji jasna veza između onoga što studenti uče na kolegiju i njihova djelovanja u zajednici.

U slučaju volontiranja svatko može biti dio bilo kojega projekta i nije potreban poseban skup vještina. Na primjer, netko tko studira povijest može volontirati u domu za nezbrinutu djecu i brinuti se o djeci s najvećom ljubavlju i toplinom. Za to nije potrebno posebno učenje. S druge strane, društveno korisno učenje mora uključivati gradivo koje se obrađuje na nastavi u učionici i koje kroz volonterski rad studenti primjenjuju u praksi. Dakle, potrebno je da postoji odnos između teorije i prakse. Primjerice, netko tko studira psihologiju može biti dio projekta za unapređenje mentalnog zdravlja u zajednici i zapravo se njime koristiti za primjenu svega što je naučio.

Za projekte volontiranja sudionici imaju fleksibilnost kada će i koliko svojega slobodnog vremena izdvojiti. Za projekte društveno korisnog učenja mora postojati obveza i norma koliko se vremena izdvaja.

I volontiranje i društveno korisno učenje uvelike mogu biti korisni studentima za buduću karijeru. Iskustvo društveno korisnog učenja u nečijem životopisu ukazuje, međutim, ne samo da student/studentica ima praktično iskustvo nego i da je kritički razmišljao/razmišljala o tom kako poboljšati svoj rad i uskladiti svoje obrazovanje s praktičnim angažmanom.

Istraživanje (Modić Stanke i Putarek, 2016) provedeno sa studentima Sveučilišta u Zagrebu pokazalo je da čak 81,3 % sudionika nije čulo za DKU, a samo 5,6 % imalo je osobno iskustvo s takvim oblikom učenja, i to većinom jer su pohađali kolegij s takvom komponentom. S druge strane, pokazalo se da među studentima postoji velik interes (kod 90,5 % ispitanika) za upis izbornoga kolegija koji ima elemente DKU-a, uglavnom jer su to vidjeli kao

priliku za usvajanje specifičnih znanja i vještina te razvijanja vještina timskoga rada, komunikacije, kreativnosti i rješavanja problema.

Uz kolegij *Društveno korisno učenje* na studiju informacijskih i komunikacijskih znanosti, na Filozofskom fakultetu u Zagrebu tijekom posljednjih godina uveden je niz kolegija koji primjenjuju taj modalitet učenja kroz rad. Neki od njih jesu: *Upravljanje karijerom*, *Poduzetničke vještine* i *Psihologija roditeljstva* na Odsjeku za psihologiju, *Uvod u vizualnu antropologiju* na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju, *Industrijski odnosi i radnička participacija* te *Održivi urbani razvoj - participativni pristup* na Odsjeku za sociologiju.

Primjer DKU-a jest i kolegij u studiju kroatistike u okviru kojega studenti uz nadzor nastavnica s Croaticuma azilante poučavaju hrvatski jezik. Croaticum je jedinica Filozofskoga fakulteta specijalizirana za poučavanje hrvatskoga kao stranoga jezika i to specifično iskustvo studenti mogu dobiti samo radom u Croaticumu, a s druge strane tečaj za azilante je besplatan i na taj način Filozofski fakultet zajedno sa svojim studentima doprinosi zajednici.

b. Studentska praksa na vježbalištu u visokoobrazovnoj ustanovi

Mnoga visoka učilišta u svojem sastavu imaju vježbališta u kojima studenti mogu stjecati praktična znanja i vještine obavljajući stvarne radne zadatke, samo što ih izvode pod vodstvom i supervizijom sveučilišnih nastavnika, a ne u realnom okruženju neke radne organizacije, pod vodstvom mentora zaposlenog u toj organizaciji. Takva vježbališta ili pokušališta mogu biti smještena u samoj obrazovnoj ustanovi, uz nju ili u njezinoj blizini, ali i na udaljenim lokacijama. To su različiti laboratoriji, inkubatori, ambulante, savjetovališta, klinike, zemljišta, šume i slično.

Tako, na primjer, Šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu u svojem vlasništvu ima nekoliko šuma diljem Hrvatske te uz njih objekte u kojima studenti i nastavnici mogu boraviti tijekom terenskoga rada. Agronomski fakultet u Zagrebu i Fakultet agrobiotehničkih znanosti u Osijeku primjeri su visokoškolskih ustanova koje imaju pokušališta – otvorena polja i poljoprivredne proizvodne površine, opskrbljene potrebnim strojevima, alatima i mehanizacijom. Uz to što se na pokušalištima obavlja stručna praksa, provode se i pokusi za završne i diplomske radove, znanstvena istraživanja i stručne suradnje, proizvodi se poljoprivredno bilje za prodaju te pružaju ostale usluge za koje je fakultet registriran.

Studiji medicine uobičajeno su smješteni i vezani uz bolnice, veterinarski fakulteti imaju u svojem krugu i veterinarske ambulante, dok se u okviru stomatoloških fakulteta nalaze stomatološke poliklinike. Te medicinske ustanove pružaju svoje uobičajene usluge građanima, a studentima služe kao nastavna baza i vježbališta u okviru kojih mogu stjecati znanja i vježbati praktične vještine pod supervizijom nastavnika.

Slično tomu, na Filozofskom fakultetu u Zagrebu nalazi se druga po veličini i opremljenosti knjižnica u Hrvatskoj, iza Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Kako na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti na istom fakultetu postoji diplomski studij bibliotekarstva, studenti toga studija mogu učiti kroz rad i obavljati svoju stručnu praksu u Knjižnici Filozofskog fakulteta te je ona tako vježbalište studentima toga studija. Na Filozofskom fakultetu postoje i druga vježbališta, kao npr. laboratorij za snimanje glasa na Odsjeku za fonetiku ili laboratorij za prevođenje kojim se koriste odsjeci za filološke studije.

Različite su mogućnosti za organiziranje, opremanje i uspostavu vježbališta na visokim učilištima kojima bi se mogli koristiti studenti za iskustveno učenje u svojim studijskim programima. Neke od njih moguće je osnovati i opremiti vlastitim sredstvima fakulteta, neke zahvaljujući europskim projektima, a neke i u suradnji sa Sveučilištem ili gradskom upravom. U svakom slučaju, brojni studijski programi mogli bi profitirati od takvih vježbališta i omogućiti studentima stjecanje stručnih kompetencija, uz istovremeno pružanje usluga koje su potrebne u zajednici. Takve usluge mogu biti profitabilne i omogućiti dodatno samofinanciranje fakulteta, no mogu biti i besplatne za krajnje korisnike i tako doprinijeti jačanju uloge sveučilišta u zajednici te poticati društvenu odgovornost studenata.

Jedan takav primjer jest Savjetovalište za studente, koje vodi Odsjek za psihologiju i u kojem psiholozi pružaju usluge psihološkog savjetovanja studentima Filozofskog fakulteta. Takvo mjesto moglo bi biti nastavna baza i vježbalište za studente diplomskoga studija psihologije koji uče savjetovanje kao temeljnu profesionalnu kompetenciju. Uključivanje u savjetodavni rad pod supervizijom nastavnika omogućilo bi vrijedno iskustveno učenje studentima psihologije.

Filozofski fakultet radi i na pokretanju „klinike” FFZG-a po uzoru na primjere dobre prakse s drugih fakulteta, kao npr. klinike Pravnoga fakulteta u kojem studenti prava besplatno nude pravne usluge građanstvu. Studenti različitih studijskih programa na Filozofskom fakultetu stječu brojne stručne kompetencije koje mogu biti korisne građanima i koje bi im se mogle

ponuditi, a studenti bi na taj način dobili vježbalište i priliku za iskustveno učenje i razvijanje svojih profesionalnih kompetencija. Neki su primjeri: prijevod ili lektoriranje tekstova, radionice s djecom za poticanje čitanja, njega i zaštita glasa, različite pedagoške i psihološke radionice s učenicima i odraslim građanima; mogućnosti su brojne. Klinika će biti formirana kao Centar i zvati se „Filozofski u zajednici”. Svrha takva Centra bit će pružanje organizacijske podrške studentima i nastavnicima u izvođenju različitih oblika nastave pružanjem usluga vanjskim korisnicima iz primijenjenih sadržaja studijskih programa koji se izvode na Filozofskom fakultetu, odnosno djelovat će kao interna vježbaonica.

c. Studentska praksa u realnom okruženju

Kada se govori o stručnoj praksi, ponajprije se misli na odlazak studenata u različite ustanove i radne organizacije, odnosno učenje kroz rad u realnom radnom okruženju. Takva praksa podrazumijeva suradnju visokih učilišta s realnim sektorom, odnosno potencijalnim budućim poslodavcima studenata koji će završiti pojedine studijske programe. Bilo da je riječ o periodičnim odlascima u radnu organizaciju ili kontinuiranom boravku u ukupnom trajanju prakse, takav modalitet učenja kroz rad zahtijeva detaljnu organizaciju, posvećene voditelje prakse u visokoškolskoj ustanovi te motivirane i sposobne mentore u samoj radnoj organizaciji.

Svi nastavnički studiji kao obavezni dio studijskoga programa imaju nastavničku praksu. Ona uključuje hospitacije (prema lat. *hospitari* ‘gostovati, biti gostom’) – prisustvovanje nastavi iskusnih učitelja/nastavnika radi praćenja uzora (ogleda) izvedbe nastave. Hospitacije su specifična i redovita aktivnost studenata nastavnčkih smjerova, koji prisustvuju nastavi iz predmeta koje studiraju bez aktivnog sudjelovanja u njoj, a poslije analiziraju opažanu nastavu i primijenjene nastavne metode i tehnike. Visokoškolski nastavnici – metodičari ostvaruju suradnju sa svojim kolegama zaposlenima u osnovnim i/ili srednjim školama, prate kvalitetu njihova rada i omogućuju svojim studentima da tijekom hospitacija vide primjere dobre nastavničke prakse. No, da bi studenti nastavnčkih studija zaista stekli nužne nastavničke kompetencije, pripremaju se u okviru metodike tih predmeta za samostalnu organizaciju i vođenje nastave, a zatim je potrebno da se i sami aktivno okušaju u pripremi i izvedbi oglednih satova nastave u školi, uz praćenje i povratne informacije nastavnika mentora.

Za razliku od obaveznih hospitacija i metodičke prakse u okviru nastavničkih studijskih programa, nenastavnički studiji uvelike se razlikuju u inkorporiranju stručne prakse u svoj program. Dok studiji koji nude kvalifikaciju za regulirane profesije (kao npr. psihologija) imaju obaveznu stručnu praksu, na drugim je studijima ona više iznimka nego pravilo, naročito kada je riječ o društvenim i humanističkim znanostima. To nije dobro, ni zbog uskraćivanja prilike da se studenti tijekom studija upoznaju sa svojom strukom i povežu teorijska znanja s praktičnim aktivnostima ni zbog stvaranja jaza između visokoga obrazovanja i gospodarstva. Mogućnosti su brojne, no nužan preduvjet je razumijevanje važnosti stručne prakse i iskustvenog učenja za stjecanje profesionalnih kompetencija studenata i kvalitetu studijskog programa.

Primjer studija u području društvenih znanosti s obaveznom praksom jest diplomski studij psihologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Studenti psihologije imaju obavezu provesti najmanje četiri radna tjedna na praksi uz mentora psihologa, člana Hrvatske psihološke komore, koji ima dopusnicu za obavljanje psihološke djelatnosti i najmanje tri godine radnoga iskustva na tom radnom mjestu. Stručna praksa vodi se kao zaseban obavezni kolegij, a cilj je upoznavanje studenata sa stručnim radom psihologa u realnom okruženju kako bi im se omogućilo integriranje teorijskih i praktičnih spoznaja, učenje procedura u specifičnom području rada psihologa, obavljanje poslova psihologa pod mentorstvom stručnjaka, refleksija na vlastite i tuđe aktivnosti te povezivanje s kolegama i stjecanje profesionalnog iskustva.